

УДК 1(091):141.32

Ірина Яцик

КУЛЬТУРОЛОГІЧНА МОДИФІКАЦІЯ “ЛЮДИНИ НА МЕЖІ” АБО ЕКЗИСТЕНЦІАЛИ ГРАНИЧНОЇ СИТУАЦІЇ (ЗА КАРЛОМ ЯСПЕРСОМ)

Статтю присвячено осмисленню екзистенціалів граничної ситуації в розвідках німецького філософа Карла Ясперса. Проаналізовано феномен “людина на межі” та зроблено дескриптивну модифікацію їх історичного культурного взаємовпливу. Досліджено категорії самогубства та смерті через основні екзистенціальні впливи суспільства на людину в працях філософів екзистенційного мислення.

Ключові слова: екзистенціали, “людина на межі”, гранична ситуація, смерть, самогубство, Ясперс.

Yatsyk I. Culturological modification “A person upon the border” or existential utmost situation (for Karl Jaspers)

Considered existential marginal situation in exploration of philosopher Karl Jaspers, analyzed the phenomenon of “a person upon the border” and made descriptive modification of their historical cultural interaction. Studied category of suicide and death through the basic existential impact on human society.

Understanding of maximum situation is in-process exposed in the context of filosofuvannya thinkers of ekzistenciynogo thought, the features of understanding are described by them ekzistencii of act, grounded specific of category “ekzistenciya” and genesis of basic constituents of concept in philosophical diskursi, comparison of German and Italian traditions of filosofuvannya is carried out.

The special attention is spared the analysis of the phenomenon of maximum situation, him category structure, developed K.Yaspersom. Ekzistencialnist of maximum situation is accented on that links the ekzistenciyniy, world view and moral 'no-etichniy aspects of problem of kincevosti life problem of death with the problem of transcencii and it by ontological terms.

Death is interpreted as an intelligent choice of “man on a limit”, which exposes the process of ekzistencii of act in the maximum situations of life. For this reason this choice does not have negativity, in fact in the process of his akkumulyuet'sya all essence ekzistenciya of personality.

Keywords: existential, “a person upon the border”, utmost situation, death, suicide, Jaspers.

Яцък И. Культурологическая модификация “человека на грани” или экзистенциалы пограничной ситуации (по Карлу Ясперсу)

Проанализирована взаимосвязь самоубийства и смерти как культурных событий в исследованиях немецкого философа Карла Ясперса, описан феномен “человек на грани” и экзистенциалов, проведена дескриптивная модификация их исторического культурного взаимодействия.

Ключевые слова: экзистенциалы, “человек на грани”, пограничная ситуация, смерть, самоубийство, Ясперс.

Антиномічність людини впливає з того, що справді мисляча, відчуваюча і діюча людина знаходиться ніби між двома світами: перед нею царство предметностей, за нею сили та сподівання суб'єкта. Її ситуація визначена з двох боків – об'єктом перед нею і суб'єктом за нею, причому обидва нескінченні, невичерпні й непроникні. З обох боків стоять вирішальні антиномії. Саме антиномічність, наявність її нерозв'язності, і її постійне розв'язування існуванням – найвищий показник реальності самого існування. Адже “випробувати граничні ситуації й існувати – одне й те саме” [3, с. 3]. К. Ясперс, характеризуючи “людину на межі” вказує на низку екзистенціалів, які є способами людського існування як сили, що формують Я-людину, як життєво важливі основи буття людини, як форми можливого виявлення онтичної реальності для людського буття.

Основою для екзистенціалів є: першопочаткова невизначеність, антиномічність, імманентна потенційність, перманентна провокаційність випробування цілісності та символізація випадкової ієрархічності. Цей ряд можна доповнювати, змінювати, переосмислювати за іншою класифікацією завдяки тому, що людина, яка, за Протагором, є мірою себе, й аналізує навколишнє через свій внутрішній досвід світосприйняття.

Таким чином, культурологічна модифікація “людини на межі” або аналіз екзистенціалів граничної ситуації представляється найбільш поширеною, однак не вичерпною. Саме це й зумовлює актуальність і необхідність аналізу в ракурсі культурософської динаміки.

У цій розвідці виокремлюються екзистенціали граничної ситуації у філософії Карла Ясперса, аналізується феномен “людина на межі”. Метою авторського пошуку є з'ясування тих концептуальних засад та наслідків, які через дескриптивну модифікацію категорій самогубства та смерті мають екзистенціальні впливи на вчинок людини у граничній ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання цієї проблеми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття.

Філософи екзистенційного мислення характеризують людину ХХІ століття за особливим способом життя – існуванні у страхові. Відчуваючи страх, людина усамітнюється; її більше не цікавить світ, вона звертається до себе і в такий спосіб починає розуміти себе. Отже, страх – головне переживання і спосіб буття, що дає можливість точно і повністю зрозуміти людину. Але зауважимо, що страх у таких трактуваннях – це не боязнь. У боязні щось загрожує людині, і це щось – конкретне. Страх натомість належить до невизначеної небезпеки, до світу як такого: первинна його форма – страх перед смертю. Страх – це “боязнь чого-небудь конкретного, а тривога – це жало страху” [13, с. 79]. Страх смерті – це просто страх, передчуття смертельного захворювання, передсмертних страждань і втрати всього. Смерть, за П. Тілліхом, страшна не конкретним змістом, а своєю здатністю символізувати загрозу небуття – того, що релігія називає “вічною смертю” [6, с. 511]. Страх смерті вносить елемент тривоги в будь-який інший вид страху. І усунути цю першопочаткову загрозу, яка викликана загрозою небуття, неможливо. Ця тривога властива самому існуванню і є екзистенційною [5, с. 12]. Отже, тривога порожнечі виникає тому, що небуття загрожує окремому змісту духовного життя. Руйнуються вірування, традиції, сучасна культура все менш вимагає від людини живої творчої участі в ній, людина ніби роздавлена цією порожнечою.

Сучасна дослідниця Л. Газнюк влучно зауважує у своїх дослідженнях: “екзистенціальні переживання в межових життєвих ситуаціях змушують людину максимально напружувати всі сили, або ж, навпаки, орієнтують на своєрідний соціально-анабіотичний стан, реалізуючи лише необхідний мінімум зусиль у світі повсякденності” [2, с.47]. Екзистенція у своїх реальних проявах тісно пов’язана з феноменом трансценденції. З одного боку, корені трансценденції (як і екзистенції) містяться частково у сфері підсвідомих психічних імпульсів. Тут пролягає психологічна закоріненість таких сутнісних сил людини, як віра, страх та надія. З іншого боку, зв’язок екзистенції і трансценденції викликаний тим, що потреба трансцендування в духовно-практичній діяльності людини визначається її прагненнями здобути відсутні на цей момент ті риси свого існування, які людина вважає невідчужуваними, життєсмисловими для свого існування, прагненнями утвердити себе у справжніх вимірах буття.

Представники філософської антропології (М. Шелер), екзистенціалізму (М. Гайдеггер) дійшли висновку, що однією з найважливіших умов виникнення й утвердження людини у світі є її здатність до трансцендування, бо це – найважливіший засіб подолання людиною своєї біологічної обмеженості, “перебування у відчуженому світі уречевлених реалій, які примушують її забути своє істинне призначення” [6, с. 529]. Людська свобода як одна з найважливіших сутнісних сил людини також неможлива поза здатністю до трансценденції й практики цього трансцендування (як процесу), адже трансцендування – це вихід за межі того, що людина здатна охопити розумом у своїй повсякденній діяльності й повсякденному стані духовності [9, с. 38]. Тому сутнісні риси людини в граничній ситуації, які втілюються в екзистенціалах, істотним чином реалізують себе у процесах і продуктах трансценденції. Вони постають тут як синтез позасвідомого з раціональним, з історично-культурними набутками суспільства у сфері інформаційних обмінів, моральних, звичаєвих та правових норм.

К. Ясперс стверджував те, що основне завдання сучасної філософії – це дійти висновку, що абсолютною основою для всіх іпостасей свідомої діяльності людей є неусвідомлена творчість-екзистенція, яка характеризується як існування особливого плану, людської сутності: “яким же чином людини можна зрозуміти цю свою першопочаткову сутність-екзистенцію? Яким чином можна розшифрувати істинний (екзистенціальний) сенс свого життя, істинний сенс буття? Тільки через граничну ситуацію випадку” [12, с. 77]. Оцінюючи стан питання про ситуацію, К. Ясперс зазначає, що ситуації бувають несвідомими й усвідомленими, а за видами – економічними, соціальними, політичними та ін. Єдиної ситуації не існує, але загальне поняття ситуації можливе, оскільки воно фіксує визначеність ситуації як такої.

І все ж таки цьому в екзистенційну традицію термін “гранична ситуація” увійшов завдяки Ясперсу, тому що саме він пропонує називати конкретну дійсність, що означає “для мого буття перевагу або шкоду, можливість або перешкоду” [11, с. 80]. Іншими словами, ситуація – конкретна дійсність, яка ціннісно визначена щодо суб’єкта. Мислитель зазначає, що найбільш важливим є відчуття крихкості свого існування, відчуття, коли в деякі моменти здійснюється “крах шифру” (тобто людина виокремлює із системи свого світовідчуття баласт буденних тривог, а також розумових (наукових та ненаукових) уявлень про дійсність). У цей момент і відбувається процес “озаріння екзистенції” [13, с. 289], для людини актуалізується як світ інтимного сутнісного начала. Отже, найяскравіший свій вияв – “осаяння” – людське існування знаходить у так званих “граничних” ситуаціях, край нерациональних і антиномічних за своїм змістом.

Отже, людина опиняється в ситуації, у своєму осмисленому ставленні до зовнішніх умов. Звертає на себе увагу та обставина, що будь-яка ситуація, як констатує К. Ясперс, це ситуація окремої людини. Звідси людина (ширше – суб’єкт) є елементом ситуації. Щодо суб’єкта до об’єкта (і навпаки) існує і реалізується ситуація. Таким чином, ситуація розуміється як ціннісне певне “суб’єктно-об’єктивне відношення” [7].

“Людина на межі” К. Ясперса має можливість вчинити самогубство. Це її вибір. Самогубство (за Ясперсом) можна характеризувати за такими критеріями:

Самогубство як симптом психічної хвороби;

Самогубство як екзистенціальна позиція;

Самогубство як політична позиція.

4. Про самогубство як симптом психічної хвороби

У праці “Загальна психопатологія” (1913 р.) К. Ясперс, закладаючи фундамент для феноменологічної психіатрії, розділяє психічні явища на ті, які можна каузально пояснити (хвороби, що пов’язані із психосоматикою), і ті, які можна “психологічно зрозуміти” (вони акцентуються на екзистенції осіб і включають психічну причинність та логічні зв’язки). Із врахуванням психологічних особливостей людини, Ясперс багато міркує про свободу: по його текстах можна дійти висновку, що екзистенційне розуміння принципово можливо тільки на основі свободи. Самогубство потрапляє і в ту, і в іншу область, адже бувають випадки самогубств, які можна або пояснити, або зрозуміти. Наприклад, у разі марення Ясперс вважає самогубство незрозумілим, а при депресії – зрозумілим.

Самогубство як екзистенціальна позиція “людини на межі” яскраво описана у “Філософії” (1932), де описано загальні ситуації душі: трансценденція, невимовність, комунікація, автентичність, граничні ситуації. Істотним є питання про причинність та свободу, та про розподіл дій на обумовлені та безумовні (unbedingt). Як і в “Психології світобачень” обумовлених дій є 2 види: каузальні і зрозумілі. Якщо характеризувати здорових людей, то прокаузальної дії не існує, а до зрозумілих (тобто обумовлених) належать самогубства у важких обставинах.

Інша група дій – безумовні (вільні, за О. Косиловою), коли рішення приймаються на основі тієї екзистенціальної позиції, на якій знаходиться екзистенція, тому основою екзистенціальної позиції буде спосіб, яким людина обернена до трансценденції. Всі безумовні рішення вільні. Отже, обумовлені дії-рішення є каузальні або зрозумілі, а безумовні – і зрозумілі, і незрозумілі (мається на увазі те, що зрозуміти рішення можна лише тоді, коли знаєш, яким чином людина прийшла до нього певної думки), а для цього треба знати її екзистенціальну позицію [4, с.5]. Ясперс зауважує, що у кожному окремому випадку не можна бути впевненим в тому, яка екзистенціальна позиція людини, але загальне уявлення про можливі екзистенціальні позиції скласти можна. Крім того, треба знати ситуацію людини, а це неможливо. Проте якщо надати думці екзистенціальну позицію, яка пояснює ситуацію, то тоді рішення можна зрозуміти. Втім, на нашу думку, і таке розуміння є відносним.

Сам К. Ясперс розуміння пояснює як проміжок між “низом” (те, що можна пояснити, наприклад, скоєння самогубства в стані психічної хвороби; до речі, у С. К’еркегора цей стан трактується як насолода) і “верхом” (абсолютна свобода, коли людина вирішує накласти на себе руки внаслідок контакту з трансцендентним; наявність трансцендентного). У цьому проміжку практично існують всі люди, тому що це і екзистенція, і комунікація. Отже, два полюси, природа й абсолютна свобода, становлять граничні межі людини, і це є нормальний людський стан. Звичайно, можна зауважити, що сучасна людина і є зразком опису в дослідженнях вченого “людини на межі”, але не варто забувати в цьому контексті про вибір людини в якому полюсі їй знаходиться.

У своїх дослідженнях К. Ясперс здійснює аналіз поняття самогубства з різних аспектів: соціологія вивчає його статистично, психіатрія – за допомогою каузальних пояснень. Ці висновки не дають ніякого уявлення про безодню, перед якою стоїть окрема душа. Відносно феноменологічної соціології, яка намагається класифікувати самогубства по їх мотивах (страх покарання, відчуття вини і т.п.) він скептичний: “Це відображає картину, яку бачать родичі” [13, с. 719], “...в самому рішенні самогубця завжди залишається якась таємниця” [14, с.210]. Також філософ робить спробу побудувати “конструкції” – відновити хід думок, які можуть привести людину до рішення про самогубство. Починає він з логічних (це нагадує твори Достоєвського). Одна з них як основна ідея має страх, друга – безглуздя, третя – недосконалість субстанції Я; четверта – нудьгу.

У Ясперса в роздумах про самогубство є чимало філософських запитань і відповідей, наприклад, “чому ми живемо?”, мислитель відповідає, що живемо не ми, а живе наша вітальність: “оскільки фактично ми проводимо великі періоди нашого життя саме в такому вітальному існуванні, ми поважаємо самогубство” [13, с. 60]. Інше роз’яснення стосується екзистенції, яку Ясперс обмежує в ситуації (набором можливостей, боргом і т.д.). Екзистенція приймає в себе борг, смерть, тобто переносить і вміщує настільки багато, як це можливо. Саме в цьому твердженні К. Ясперс, за О. Косиловою, є “ідеологом терпіння”: “Відмовляти собі в чомусь, погоджуватись із відсутністю можливостей, терпіти крах, переносити миті карколомних граничних ситуацій – все це дозволяє існуванню стати іншим” [14, с. 96]. Зауважимо, що цей підхід у сучасних філософських розвідках вважається релігійним, особливо якщо відштовхуватись від тези богословів: “Я не сам дав собі життя”.

Після аналізу самогубств логічних Ясперс, характеризуючи “людину на межі”, переходить до самогубств у нестерпних обставинах. Він наводить приклад: стара людина вчиняє самогубство, розуміючи, що попереду на нього чекає тільки убогість і недоумство. Зауважимо, що до самогубства такого харак-

теру вчений ставиться однозначно позитивно. Він тільки перераховує вимоги, які потрібно виконати: налагодити свої справи, не скаржитися, бути упевненим, що немає нікого, хто тебе любить і т. д. Ці самогубства він називає безобумовленими, тому що для нього важливий критерій обумовленості, критерій ясності: якщо вчинок скоюється, як він пише, “в заплутаності” (Verwirrung), то він обумовлений, тому що там діють причини, що ріднять заплутаність з каузальною (ця теза нагадує, з одного боку, античну, з іншого – сучасний психоаналіз). Тобто, коли вже ніякі причини не діють, залишається тільки свобода.

У питанні допомоги самогубцям і моральної оцінки самогубства Ясперс демонструє тотальну рішучість: якщо дія безумовна, судити його не можна, допомагати не потрібно і втручатися марно. “Рішучість, – пише він, – перебуває в абсолютній безумовності” [12, с. 79]. Проте, якщо той, хто має намір накласти на себе руки, йде на комунікацію, є шанс порятунку. От саме в цій граничній ситуації потрібна любов. Екзистенціальну любов Ясперс описує досить романтично: “Це не людинолюбство священників і невропатологів, не мудрість філософів, а така любов, яка буває тільки раз, в якій людина використовує всю свою екзистенцію, не залишає в запасі ніяких резервів, не має таємних думок. Тільки той, хто так любить, може бути в граничній ситуації разом з коханим” [13, с. 258]. Тільки люблячи, можна допомогти. Цю допомогу не варто повторити, її не можна імітувати, не можна сформулювати її правила “втім, самоцінні саме любов і комунікація, а допомога при самогубстві не так важлива” [13, с. 289]. Ця теза пояснює фрагменти роздумів із щоденника вченого, який просить свою дружину в той момент, коли вороги вирішують їх вбити (дружина Ясперса була єврейкою і карали всіх, хто переховував їх у вайну), без вагань випити яд, адже він теж одразу його прийме. Ясперс з симпатією пише про подвійні самогубства закоханих, вважаючи їх “людьми на межі” та “повноцінно екзистенційними”.

Щодо моральної оцінки, то в більшості випадків вчений її забороняє. Це торкається і каузальних, і зрозумілих, і безумовних самогубств. Можна негативно оцінити тільки один тип: самогубство в заплутаних обставинах. У решті випадків оцінна думка неможлива, тому що “чого хотіла людина і як судить Бог – це таємниця” [11, с. 45]. Філософ повторює: “... як засудження самогубства, так і захоплення ним характеризують екзистенцію того, хто судить” [13, с. 287]. Засудження самогубства людьми тільки сприяє тому, що вони стараються про нього не думати і тим “захищають себе від безодні”.

Серед інших роздумів про самогубство ми можемо знайти тезу-виправдання в щоденнику мислителя: “... з’єднатися у смерті – це завершення кохання. Це подарунок-дозвіл вмерти разом, коли є можливість природної смерті і той, хто залишився, вимушений жити далі” [12, с. 53]. Звичайно, цей щоденник у момент його написання не варто вважати філософським трактатом, але ця позиція була вже обґрунтована Ясперсом за 15 років до цього у його “Філософії”.

У праці “Про істину” (“Філософська логіка”, II том), яку надрукували вже учні після смерті вченого, серед інших питань про свободу людини, про суть розуму, природу категорій, самогубства та “людині на межі”, присвячена така теза, що “це акт свободи”, наявність існування категоричного “ні”, людина може свідомо сказати це. Тому намагаючись зрозуміти людське життя, не варто забувати про самогубство.

У дослідженні “Шифри трансценденції” процес самогубства пояснюють такі фрагменти: “Всі види деспотії, церкви, будь-якій владі людини над людиною завжди забороняли самогубства. В цьому суть свободи одиничного, людини як людини. Можливість самогубства робить людину вільною” [14, с. 17]. Отже, думка К. Ясперса про самогубство протягом його творчості змінювалась. Спочатку це вид психіатричного симптому, який цікавив вченого з погляду пояснення/розуміння. Потім це була екзистенціальна позиція. А от вже у “Філософії” – декілька типів позицій. У пізніх дослідженнях К. Ясперс оцінює в основному політичну позицію. Спосіб розгляду також був різним: у ранніх працях він не аналізував самогубство як вільний вчинок, і, як зауважує О. Косилова, в період психіатрії воно було негативне, в період “Філософії” – частково позитивне, залежно від типу вчинку, а наприкінці життя К. Ясперс однозначно позитивно оцінює не стільки саме самогубство, скільки його можливість [4, с. 2]. Отже, “людина на межі” Ясперса героїчна, адже вчинити самогубство перешкоджає страх, тому будь-який акт подолання страху, будь-яке самогубство – героїчний вчинок. Зауважимо, що цю тему яскраво висвітлив французький екзистенційний мислитель А. Камю, зосередивши всю увагу саме на мотивах та наслідках. У “Психології світобачень”, яка вважається підручником екзистенціального мислення і яка була вже ґрунтовною в першому виданні (1919) настільки, що Ясперс надалі її не змінював, подано детальне пояснення граничних ситуацій у житті людини.

Смерть супроводжує людину з моменту народження, тому людина завжди достатньо зріла для того, щоб померти. Смерть є ніби тінь людини – постійна та невідступна, тому ми можемо стверджувати, що вона є необхідною умовою існування, адже для мертвого і смерті немає: він не може померти, оскільки і не жив ніколи.

Смерть властива лише живому – не тільки як кінець, але і як постійне граничне самовипробування життя, що припускає її завершеність, цілісність у будь-якому акті, будь-якій справі або вчинку. Виходить парадоксальна ситуація: у житті людина постійно витрачає себе, кожну хвилину відмираючи

і живучи одразу, при цьому вона є, як влучно підкреслив К. Ясперс, “розуміюча істота”. Людина, що відкриває екзистенціальне вимірювання свого існування, розуміє смерть не тільки як кінець життя, але перш за все як можливість переходу в іншу інтенсивність життя. С. К’еркегор говорив про “ідеальність” смерті, про ту смерть, яка супроводжує всяке падіння або підйом в інтенсивності переживання життя : “Думка про смерть ущільнює, концентрує життя” [8, с. 23]. Перед лицем смерті людина виявляється наодинці з самим собою, саме тут його суб’єктивність і індивідуальність проявляються повною мірою. Тільки смерть породжує таку ситуацію, коли конкретний індивід виявляється незамінним, коли він повністю ідентифікується з самим собою, коли він не може передати свою смерть нікому іншому. Тобто оскільки ніхто не може померти за мене, то в цій ситуації, коли я залишаю світ, я нарешті знаходжу самого себе. В цьому контексті смерть є, згідно з Дерріда, “даром отримання себе”.

Отже, сутність смерті як екзистенціалу, за К. Ясперсом, знаходиться всередині буттєвого конфлікту – між усвідомленням неминучості смерті та бажанням продовження життя. Розуміння, осмислення, промислювання смерті як екзистенціалу, по суті, є найбільш парадоксальне філософське завдання. На це звернув увагу ще Платон, який помітив (в “Апології Сократа”), що в смерті, власне, пізнавати нічого, але разом з тим зізнаючись, що основна вправа для філософа – це роздуми про смерть. Сократ визнав філософію як “та, що дбає про смерть”, адже справжні філософи мусять роздумувати над проблемами вмирання та смерті для зародження в собі мудрості.

Необхідність екзистенційного розуміння смерті засновується також і М. Гайдеггером, який пише про безвихідь людини перед лицем смерті, і не тільки тоді, коли прийшов час померти. В принципі, можна сказати, що “смерть – це феномен життя. Смерть, оскільки присутня в моєму житті, по суті, є моя. Смерть – це кінець перебування в бутті певного наявного до своєї кінечності. Повсякденне буття до смерті схильне “відхилятися” від своєї смерті, від достепенності смерті (тобто від можливості смерті статись у будь-яку хвилину)” [8, с. 31]. С. К’еркегор визначив смерть як “можливість можливості”, а М. Гайдеггер – “неможливість подальшої можливості”, в чому і є основна протилежність їхнього екзистенційного мислення.

Якщо смерть є виходом екзистенції в трансценденцію, то “цей процес трансцендування в модифікованих способах та формах (символічне безсмертя) досягається такими способами: біологічний – як продовження життя через нащадків, гени; творчий – через вплив своїх творів на людей, які насправді існують; теологічний – перехід життя на інший, більш вищий рівень існування, відповідно у трьох варіантах: смерть як трансцендування всередину Я і подальша ідентифікація із трансцендентним абсолютом; смерть як перевтілення” [12, с. 3]. Це релігійна концепція політеїстичних релігій: життя і смерть є черга реінкарнацій; смерть як перехід в інше буття.

І важко не погодитись із українським дослідником С. Туренко та російським професором А. Гагаріним, які у своїх дослідженнях стверджують, що екзистенціал смерті відрізняється від екзистенціалу страху тезою про перехід в інший світ, а також за допомогою вибудованої залежності між життям земним та життям потойбічним (у християнстві це обіграно тим, що тут екзистенціал смерті виступає як Страх Божий, тобто як потрібний християнину шлях праведного життя як мудрості, а в перспективі – як безсмертя душі та тіла). Це яскраво ілюструє в християнстві зміна станів: спочатку смерть фізична, далі процес воскресіння (вічне життя або вічна смерть у потойбіччі) як справжня смерть [1, с. 2].

Таким чином, ми можемо трактувати смерть як осмислений вибір “людини на межі”, який розкриває процес екзистенції вчинку в граничних ситуаціях буття. Саме тому цей вибір не має негативності, адже в процесі його акумулюється вся сутнісна екзистенція особистості. Зміст феномену “людина на межі” в нашій розвідці дефініціюється як екзистенційно детермінована властивість сутності людського “Я”, що за умов граничних ситуацій буттєвості уособлює найповніший вияв екзистенції вчинку.

Зауважимо, що К. Ясперс, характеризуючи стан людини в граничній ситуації, вказує на те, що одним із виборів є смерть і сукупність змістових аспектів феномену “людина на межі” конституують собою процесуальний та со-буттєвий характер екзистенції вчинку в граничних ситуаціях буття. Сутність феномену “людина на межі” є основним поняттям для з’ясування взаємозалежності граничної ситуації та екзистенціалів, враховуючи те, що гранична ситуація є завжди екзистенціальною зустріччю на межі з граничною ситуацією іншого.

Література:

1. Гагарин А. Экзистенциалы человеческого бытия : одиночество, смерть, страх (От античности до Нового времени) : Историко-философский аспект [Электронный ресурс] / Гагарин А. – Режим доступа к статье : <http://www.hpsy.ru/authors/x872.htm>.
2. Газнюк Л. Соматичне буття персонального світу особистості / Газнюк Л. – Харків : ХДАФК, 2003. – 356 с.
3. Зарапин О. Событие или поступок (Глава 4) / Зарапин О. // Deontologos : антропологические альтернативы / под. ред. Л. Т. Рыскельдиевой. – Симферополь : Крымучпедгиз, 2001. – С. 116–151.
4. Косилова Е. Ясперс о самоубийстве [Электронный ресурс] / Косилова Е. – Режим доступа к статье : <http://www.hpsy.ru/public/x048.htm>.
5. Трещев В. Экзистенциализм : репрезентация в художественной культуре Франции и Германии. 1900-1970 гг. / Трещев В. – СПб. : Алетейя, 2008. – 154 с.

6. Тульчинский Г. Трансцендентальный субъект, постчеловеческая персонология и новые перспективы гуманитарной парадигмы / Тульчинский Г. // Я (А. Слинин) и МЫ: к 70-летию Ярослава Анатольевича Слинина. – СПб. : Санкт-Петербургское философское общество, 2002. – С. 528–555.
7. Тюгашев Е. Ситуация как категория социокультурного анализа : Парсон – Ясперс – Гегель [Электронный ресурс] / Тюгашев Е. – Режим доступа к статье : // <http://www.filosof10.narod.ru/special.htm>
8. Хамитов Н. Философия человека : поиск пределов. Пределы мужского и женского : введение в метаантропологию / Хамитов Н. – К., 1997. – С. 12–37.
9. Хорольская Т. Экзистенция. Культура. Духовность / Хорольская Т. // Актуальні проблеми духовності : зб. наукових праць. – Кривий Ріг : Вид-во “І.В.Г”, 2002. – Вип. 4 (1). – С. 35–42.
10. Хоружий С. Человек и его три дальних удела. Новая антропология на базе древнего опыта / Хоружий С. // Вопросы философии. – 2003. – № 1. – С. 38–62.
11. Черногорцева Г. Сущность человека в философии экзистенциализма / Черногорцева Г. – М. : МАКС Пресс, 2002. – С. 45.
12. Ясперс К. Предэкзистенциализм и экзистенциализм / Карл Ясперс // История современной зарубежной философии : компаративистский подход / [ред. Корнеева М. Я.] – СПб. : Лань, 1997. – С.77–82.
13. Jaspers K. Von der Wahrheit / Karl Jaspers. – München, Zürich: Piper, 1991. – 1103 s.
14. Jaspers K. Was ist der Mensch? Philosophisches Denken für alle./ Karl Jaspers. – München, Zürich: Piper, 1991. – 397 s.

Рецензент** – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри естетики, етики та образотворчого мистецтва Житомирського державного університету імені Івана Франка **О. П. Поліщук